

Preocupări pentru organizarea Arhivelor în secolul al XIX-lea. Contribuția lui Alexandru Geanoglu Lesviodax

TUDOR MATEESCU

Printre oamenii de cultură ai țării noastre care au activat în prima jumătate a secolului al XIX-lea figurează și Alexandru Geanoglu Lesviodax, ocupînd un loc modest în ceea ce privește creația, dar reușind să se impună la vremea sa prin cîteva merite incontestabile. Era fratele lui Neofit, mitropolitul Țării Românești¹, președintele Guvernului Provizoriu în timpul revoluției de la 1848, despre care se știa că este grec de origine, dar născut în țară, în mahalaua Radu-Vodă din București². Al doilea nume de familie, „Lesviodax”, cu care semna Alexandru, arată obârșia din insula Lesbos a ascendenților săi.

În actul de deces, care s-a păstrat, se arată că Alexandru Geanoglu Lesviodax a încetat din viață în ziua de 31 ianuarie 1869, la ora șase dimineața, în vîrstă de 89 de ani, în casa sa din suburbia Popa Rusu, strada Armeni, nr. 17³. Era născut așadar în 1780⁴, fiind mai mare decît fratele său mitropolitul. La data morții era văduv și avea doi fii — Dimitrie, în vîrstă de 56 de ani, și Iorgu, în vîrstă de 29 de ani⁵.

Încercările sale literare nu l-au consacrat ca scriitor, rămînînd în istoria literaturii numai ca traducător⁶. Cunoștea bine limbile rusă, franceză și greacă și, de asemenea, așa cum rezultă din activitățile la care a participat, slava veche. Deținea micul rang boieresc de paharnic⁷. Cultura pe care o posedea i-a dat posibilitatea să abordeze unele studii de istorie și mai ales să cunoască și să prețuiască documentele vechi ale țării. A fost unul dintre primii cercetători moderni ai izvoarelor istorice scrise, așa cum aprecia mai tirziu N. Iorga⁸, și, totodată, un temeinic prețuitor al arhivelor. Asupra acestui ultim aspect vrem tocmai să stăruim în rîndurile de față.

După cîte cunoaștem pînă în prezent, un prim prilej i s-a oferit în acest sens în anul 1830, cînd ia ființă „Comisia cercetării drepturilor asupra pămînturilor întoarse Prințipaturilor de la turci”, însărcinată cu restituirea către vechii proprietari a moșiilor din fostele raiale Turnu, Giurgiu și Brăila, reîntegrate Țării Românești prin pacea de la Adrianopol din 1829. Secretar al acestei comisii a fost numit „A. Geanoglu Lesviodax”⁹, poate tocmai pentru faptul că era un bun cunoscător al limbii documentelor vechi. Avea astfel posibilitatea de a studia un mare număr de acte de proprietate¹⁰. Numai de la Mănăstirea Tismana au fost prezentate comi-

¹ Nicolae Șerbănescu, *Mitropolia Ungrovlahiei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVII (1959), nr. 7—10, p. 811; G. Bezviconi, *Necropola capitalei*, București, 1972, p. 136.

² Ilie Corfus, *Însemnările Androneștilor*, București, 1947, p. 82—83.

³ Arh. St. Filiala mun. București, colecția Stare civilă, orașul București, culoarea galben, nr. 24/1869, f. 52.

⁴ Vezi și G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 136, unde se dă ca an al nașterii 1793, fără a se indica însă vreo sursă.

⁵ Arh. St. Filiala mun. București, colecția Stare civilă, orașul București, culoarea galben, nr. 24/1869, f. 52.

⁶ *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p. 338.

⁷ *Ibidem*; G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 136.

⁸ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor. Rolul și misiunea Academiei Române*, în *Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, 1903, p. 30.

⁹ *Protocoloale redactate în 1830 în vederea demarșului fruntaric formată de Dunăre între Imperiul otoman, Rusia și Principatele dunărene...*, București, 1903, p. 47, 53, 87.

¹⁰ *Ibidem*, p. 50, 53, 65—87.

siei cinci hrisoave din secolele XIV și XV¹¹. Comisia și-a încheiat activitatea peste doi ani, la începutul anului 1832, când lucrările ei au fost prezentate Obșteștii Adunării a Țării Românești¹².

În același an s-a instituit, tot la București, o comisie compusă din boieri și clerici, care avea printr-o atribuție cercetarea actelor mănăstirilor pămîntene și închinat, pentru a vedea dacă averile acestora mai corespundeau menirii fixate de cei care le citoriseră sau le făcuseră dani¹³. Din această comisie a făcut parte, de asemenea, Alexandru Geanoglu Lesviodax. La 29 iulie 1832 se hotăra ca manuscrisul „Învățăturilor lui Neagoe Basarab” să fie dat de către episcopul de Argeș „supt iscălitura dum(nea)lui Alexandru Lesviodax”¹⁴. În noiembrie același an, el primea de la Mitropolie, tot sub semnătură, mai multe documente și condicii mănăstirești¹⁵.

Peste cîtiva ani, în 1837, se creează, pe lângă Vornicia din Lăuntru, o altă comisie, din care a făcut parte, în mod sigur, și Alexandru Geanoglu Lesviodax. Este vorba de „Comisia îndreptării hîrtilor vechi ale statului”, care avea menirea de a cerceta și pune în ordine cele 125 de condicii domnești¹⁶, cuprinzînd documente între anii 1775—1828¹⁷. Toate aceste condicii au fost văzute de Alexandru Geanoglu Lesviodax, care le-a dat numărul fiecăreia¹⁸, iar pe mai multe și-a pus semnătura, pe una din primele file, sub rezumatul pe scurt, scris de altă mină¹⁹. Iată un exemplu: „Nr. 2. Condicia anilor 1775 și 1776 în care să cuprind feliiuri de dizfaceri între fețe particulare cu întăriri domnești, ponturi date ispravnicilor în ce chip să urmeze judecățile și feliiuri de anaforale întărite de domnu(1) Alexandru Ipsilant vvd.” După care urmează semnătura: „Alexandru Geanoglu Lesviodax”²⁰.

În 1839, așa cum rezultă dintr-un document, comisia își continuă activitatea²¹, încheindu-și-o probabil în anul 1841²². În septembrie 1842, documentele cercetate de acest organ se aflau depuse la Arhiva Statului²³. Peste un an se vorbește de „Opisul domneștilor condicii luate la Comisia îndreptării(1) hîrtilor vechi ale statului de la cinstitul Departament al Drep-tăți(1), care regularisindu-să cu chipul aci însemnat s-au depus la Arhiva Statului”²⁴.

Încă de la 18 octombrie 1837, prin ofișul nr. 541, domnul Țării Românești Alexandru Ghica dispune să se înființeze o „comisie vremelnicească”, avînd ca menire „înscrierea prin condicii a documenturilor mănăstirilor de opște, închinat și neînchinat, pe care se sprijină a lor proprietăți”. La 1840, Obșteasca Adunare aduce o modificare acestui proiect, hotărîndu-se ca „din coprierea documenturilor” să se aibă în vedere și alcătuirea unei lucrări privind istoria țării, precum și o „prescurtare hronologhicească” din istoria fiecărei mănăstiri²⁵. Comisia, care urma să fie alcătuită din „boeri cu știință de asemenea lucrări”²⁶, a fost instituită abia la 7 septembrie 1841, prin ofișul domnesc nr. 1113, și număra printre membri și pe paharnicul Alexandru Geanoglu Lesviodax, alături de alți cărturari ai vremii. Acesta însă a cerut să fie desărcinat, pe motiv că are alte obligații cărora trebuie să le facă față. Cererea este luată în considerare și, la 11 noiembrie 1841, este numit în locul său stolnicul Răducan Tocilescu²⁷.

¹¹ *Ibidem*, p. 86.

¹² *Ibidem*, p. 95.

¹³ Gh. Nicolaiasa, *Cercetări de izvoare istorice în trecut*, în „Revista Arhivelor”, vol. I (1924—1926), nr. 1—3, p. 89.

¹⁴ *Ibidem*, p. 102.

¹⁵ *Ibidem*, p. 103—104.

¹⁶ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2630/1840, f. 866; dosar 2442 II B/1842, f. 928, 947, 948. Vezi și Tudor Mateescu, *Un apel al unor români transilvăneni la tezaurul arhivistic al Țării Românești*, în *Ștefan Meleş la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, p. 154, nota 14.

¹⁷ Mihai G. Regleanu, *Conspectul sumar al manuscriselor de la Arhiva istorică centrală, cu un tabel de corespondența cotelor vechi*, în „Revista Arhivelor”, I (1958), nr. 1, p. 198.

¹⁸ *Ibidem*, p. 199—201.

¹⁹ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 1, f. 2; nr. 2, f. 2; nr. 3, f. 3; nr. 7, f. 1; nr. 8, f. 1; nr. 9, f. 1; nr. 14, f. 1; nr. 15, f. 1; nr. 17, f. 4; nr. 47, f. 5 ș.a.

²⁰ *Ibidem*, nr. 1, f. 2.

²¹ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 155.

²² *Ibidem*, p. 154, nota 14.

²³ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2442 II B/1842, f. 928.

²⁴ *Ibidem*, f. 948.

²⁵ Emil Virtosu, *Un diplomatar manuscris al Țării Românești*, I, în „Revista Arhivelor”, I (1958), nr. 1, p. 132—133.

²⁶ *Ibidem*, p. 132.

²⁷ *Ibidem*, II, în „Revista Arhivelor”, I (1958), nr. 2, p. 79.

Era totuși o recunoaștere a competenței lui Alexandru Geanoglu Lesviodax în ceea ce privește cercetarea vechilor documente.

Tot pe linia preocupărilor sale este și traducerea din grecește a unei lucrări de istorie bisericească, pe care o termină în anul 1842²⁸, dar pe care o publică abia peste trei ani²⁹. În continuarea textului propriu-zis al lucrării urmează o parte originală, în care tratează istoria Mitropoliei și a episcopiiilor din Țara Românească și pentru care a utilizat documente inediate, fapt remarcabil mai târziu de N. Iorga³⁰. Astfel, după cum menționează chiar autorul, a folosit „hrisoave și sineturi” din condicile Mitropoliei³¹, pomelnice tot de acolo³², condicile Episcopiei Râmnicului³³, ale Episcopiei Buzăului³⁴, condicia Mănăstirii Cozia³⁵. Este o primă încercare de acest gen în istoriografia modernă românească.

Deosebit de semnificativă pentru prețuirea pe care Alexandru Geanoglu Lesviodax o arăta documentelor este cererea pe care o adresează, în martie 1847, Vorniciei din Lăuntru, solicitând permisiunea de a face cercetări la Arhiva Statului. Avea nevoie, pentru „o istorie” la care lucra, de copii de pe „hrisoave, fermanuri, hațișerifuri, cărți patriarhicești și altele din Arhiva țării”³⁶. La 14 martie 1847, Vornicia recomandă Arhivei Statului să satisfacă această cerere³⁷: Nu știm dacă a întreprins sau nu aceste cercetări, dar este sigur că o asemenea lucrare nu a fost realizată, rămânând numai în stadiul de proiect. Intenția, necunoscută pînă acum, dovedește însă preocupări temeinice de scriere a istoriei, pe baza consultării de izvoare inedite.

Alexandru Geanoglu Lesviodax a fost unul dintre primii cercetători și prețuitori ai documentelor după crearea Arhivei Statului ca instituție specializată, contribuind chiar la îmbogățirea depozitelor acesteia. Deși activitatea sa în domeniul istoriei este modestă, rămîne meritorie activitatea pe care a desfășurat-o în mai multe comisii, avînd ca obiect studierea și punerea în ordine și la adăpost a documentelor.

ANEXĂ

1847, martie (înainte de 14), <București>. Cererea a lui Alexandru Geanoglu Lesviodax adresată Vorniciei din Lăuntru, prin care solicită permisiunea de a copia documente de la Arhiva Statului.

Cinstitei Mariei Vorniciei.

Plecată jalbă.

Fiindcă la o istorie ce luerez eu am trebuință a avea copii după niște documente precum hrisoave, fermanuri, hațișerifuri, cărți patriarhicești și altele din Arhiva țării, mă rog plecat cinstitei Marii Vorniciei să binevoiască a da poruncă unde se cuvine ca să fiu slobod a scoate acele copii trebuincioase mie, care să fie confrontate din partea cinstitei Arhive, căci foată această lucrare a mea neapărat trebuie să fie țenzurată și poate să și ceară dovezi țenzorului.

Al Marii Vorniciei plecat și slugă,

ss. A. Lesviodax

1847 martie

Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2442 IV A/1842, f. 64. Orig.

²⁸ N. Iorga *op. cit.*, p. 30.

²⁹ [Alexandru Geanoglu Lesviodax], *Istorie bisericească pre scurt cuprinzătoare de cele, mai vrednice de știut întimplări a Sfintei Biserici Răsăritene*..., București, 1845.

³⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 30.

³¹ Alexandru Geanoglu Lesviodax, *op. cit.*, p. XXIII, 313, 315, 318, 320, 322–324, 341, 392–393, 397–399, 432.

³² *Ibidem*, p. 397.

³³ *Ibidem*, p. 431–432.

³⁴ *Ibidem*, p. 440.

³⁵ *Ibidem*, p. 390.

³⁶ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2442 IV A/1842, f. 64. (Vezi anexa).

³⁷ *Ibidem*, f. 95.